

Bredsätra kyrkogård

Bredsätra församling, Växjö stift, Kalmar län

Kulturhistorisk inventering av kyrkogårdar/
begravningsplatser i Växjö stift 2006

Magdalena Jonsson
Kyrkoantikvariska rapporter 2006, Kalmar läns museum

Innehåll

INLEDNING	3
Bakgrund	3
Syfte	3
Kulturminneslagen och Begravningslagen	3
Kulturhistorisk bedömning	4
Inventeringens uppläggning och rapport	4
Kort kyrkogårdshistorik	5
Växjö stift – en kort historik	5
Ölandsresenärer	6
BREDSÄTRA KYRKOGRÅRD	8
Kyrkomiljön	8
Kyrkan	8
Kyrkogårdens historik	8
Beskrivning av kyrkogården idag	11
Beskrivning av enskilda kvarter/områden med kulturhistorisk bedömning	14
KULTURHISTORISK BEDÖMNING AV KYRKOGRÅRDEN I DESS HELHET	16
ARKIV OCH LITTERATUR	
Bilagor:	
Kulturminneslagen	

INLEDNING

Bakgrund

Svenska kyrkan har sedan kristendomens införande svarat för begravning och omhändertagande av döda. I varje socken har inrättats kyrkogårdar för ändamålet. I en stor del av Sveriges församlingar utgör kyrkogården den äldsta bevarade delen av församlingens anläggningar. Ofta har kyrkogården medeltida ursprung. Sedan Svenska kyrkan och staten skildes åt har kyrkan ansvaret för sina egna kulturarvsfrågor. Kunskapen om kyrkogårdarnas kulturhistoriska värden är dock fragmentarisk. Detta medför att skötseln av den vigda platsen ofta saknar antagna riktlinjer eller vårdprogram där kulturarvshänsyn utgjort planeringsförutsättning. Med utgångspunkt i behovet av att förbättra kunskapen om våra kyrkogårdar och begravningsplatser genomförs en stiftsövergripande kulturhistorisk inventering i Växjö stift.

Begravningsväsendet i Sverige är numera en statlig angelägenhet bekostad av begravningsavgiften men den utförs fortfarande som under tidigare århundraden av kyrkan. Varje församling eller samfällighet som önskar söka kyrkoantikvarisk ersättning för värden av kulturarvet måste före 2009 ha upprättat en av stiftet godkänd vård- och underhållsplanering. Denna planering skall visa hur kulturarvets värden skall bevaras. Det är såväl på församlingsnivå som på stiftsnivå nödvändigt att ha kunskap om det kyrkliga kulturarvet. Såväl kortsiktig som långsiktig planering är ett ansvar för båda. För stiftets innebär planeringen att bruka de gemensamma resurserna på ett ändamålsenligt sätt. Den kyrkoantikvariska ersättningen förutsätter en övergripande kunskap om de kulturhistoriska värdena för att medlen skall göra största möjliga kulturhistoriska nytta. Länsstyrelsen skall i sin myndighetsutövning stödja detta arbete samt har ett regionalt tillsynsansvar för kulturmiljövården.

På uppdrag av Växjö stift utför Kalmar läns museum inventeringen av kyrkogårdar/ begravningsplatser inom stiftets del av Kalmar län. Arbetet bekostas av medel från den kyrkoantikvariska ersättningen och omfattar de till Svenska kyrkan hörande kyrkogårdarna/begravningsplatserna som omfattas av kulturminneslagens § 4. Lagen gäller begravningsplatser som är tillkomna före utgången av år 1939 och ytterligare några som skyddas genom särskilt beslut av Riksantikvarieämbetet.

Syfte

Den översiktliga inventerings syfte är att:

- ta fram övergripande kunskap om kulturarvet som underlag för församlingens/ samfällighetens planering för och förvaltning av kyrkogårdar och begravningsplatser
- ta fram underlag för myndigheter och kyrkan regionalt för handläggning av kyrkoärenden enligt kulturminneslagen och olika finansiella stödssystem
- skapa ett gemensamt kunskapsunderlag för kulturhistorisk värdering och prioritering samt i sig utgöra ett samlat forskningsmaterial
- dessutom verka för ökad förståelse för kyrkogårdens kulturarv såväl lokalt som i kontakter mellan kyrkan och samhället

Kulturminneslagen och begravningslagen

Enligt Lag om kulturminnen m m (SFS 1988:950) skall Svenska kyrkans *kyrkobyggnader, kyrkotomter och begravningsplatser* vårdas och underhållas så att deras kulturhistoriska värde inte minskas. Tillstånd måste sökas hos länsstyrelsen för att göra väsentliga förändringar på kyrkogården. (Se vidare i bilaga om Kulturminneslagen). Begravningslagen (SFS 1990:1144).

anger att en gravvård ägs av gravrättsinnehavaren. När en gravanordning har blivit uppsatt, får den inte föras bort utan upplåtarens medgivande. När gravrätten upphör har ägaren rätt till gravvården. Om gravrättsinnehavaren inte vill gör anspråk på gravvården inom 6 månader tillfaller gravvården upplåtaren, alltså församlingen. Vidare säger lagen: Om en gravanordning har tillfallit upplåtaren och den är av kulturhistoriskt värde eller av annat skäl bör bevaras för framtiden, skall upplåtaren om möjligt lämna kvar den på platsen. Om gravanordningen ändå måste föras bort från gravplatsen, skall den åter ställas upp inom begravningsplatsen eller på någon annan lämplig och därtill avsedd plats”.

Kulturhistorisk bedömning

Alla gravvårdar bär på sin historia och kan berätta om en person, en familj, stilhistoria och begravningstraditioner. I rapporten anges exempel på typer av gravvårdar som utifrån skilda kriterier bedöms som kulturhistoriskt värdefulla. Generellt gäller att ålderdomliga gravvårdar från tiden fram till 1850 bör föras in i kyrkans inventarieförteckning. Detta gäller även gravstaket och gravvårdar i gjutjärn och smidesjärn liksom äldre vårdar av trä. Många andra gravstenar har också ett kulturhistoriskt värde som kan kopplas till gravvårdens utförande - material, konstnärligt utförande eller till en person- lokal/personhistoriskt värde. Inventeringen omfattar i första hand enbart gravvårdar ute på kyrkogården. I flera kyrkor finns det dock gravvårdar som förvaras i kyrkan eller i lokal i anslutning till kyrkan. Ofta har dessa ett stort kulturhistoriskt värde och bör tas med i kyrkans inventarieförteckning.

Den kulturhistoriska bedömningen görs utifrån principer som tagits fram av och fortlöpande diskuteras med representanter för Växjö och Linköpings stift, samt länsstyrelserna och länsmuseerna i Kronobergs, Jönköpings, Östergötlands och Kalmar län. En kulturhistorisk bedömning är aldrig definitiv utan hela tiden föremål för omvärderingar. Vid bedömningen tas hänsyn till varje enskild kyrkogårds egna värden, men också till värden i förhållande till andra kyrkogårdar i stiftet och övriga landet. Inför varje planerad förändring skall tillstånd inhämtas från länsstyrelsen och varje ärende behandlas där från fall till fall. Den kulturhistoriska bedömningen utgör underlag för beslut om vilka åtgärder som kan vara berättigade till kyrkoantikvarisk ersättning.

Inventeringens uppläggning och rapport

Rapporten består av en historik över kyrkogården samt en beskrivning i ord och bild av kyrkogården som helhet och de olika kvarteren/områdena. En kulturhistorisk bedömning görs av varje kvarter/område samt över kyrkogården i dess helhet. Arbetet har varit uppdelat i en fältdel med inventering och fotografering samt en arkivgenomgång. De aktuella arkiv som gått igenom har främst varit länsmuseets topografiska arkiv och Antikvarisk-topografiska arkivet, Riksantikvarieämbetet i Stockholm. Uppgifter har vidare hämtats från aktuell litteratur däribland hembygdslitteratur. I viss mån har lantmäteriets handlingar och kartor nyttjats. De i rapporten redovisade arkivuppgifterna utgör en sammanfattning av genomgångna arkiv och ska inte ses som inte en komplett beskrivning av händelser i kyrkogårdens utveckling. Arbetet inkluderar en omfattande fotodokumentation varav endast en mindre del är presenterad i rapporten.

Fältarbetet och rapporterna har utförts av antikvarier Magnus Johansson, Magdalena Jonsson, Cecilia Ring och Liselotte Jumme vid Kalmar läns museum. Rapporterna finns tillgängliga på Växjö stift, Länsstyrelsen i Kalmar län, Kalmar läns museum samt på respektive kyrklig samfällighet.

Kort kyrkogårdshistorik

En kyrkogård skiljer sig från en begravningsplats på så vis att den ligger i direkt anslutning till en kyrkobyggnad. En begravningsplats rymmer ofta ett kapell inom sitt område. I förhistorisk tid varierade gravskicket mellan brandgravar och jordbegravningar.

Kristendomens införande innebar bl a att kremering av kroppar förbjöds. Längre begravdes människor i närheten av sina hem, men under medeltiden anlades kyrkogårdar i allt högre utsträckning kring kyrkorna. Kyrkogårdens område delades först upp mellan byarna, med byvisa begravningar, senare i hemman. Den medeltida begravningsplatsen bestod troligen av ängslika områden kring kyrkan där de välbärgades gravminnen i form av stenkors, tumbor och hällar stod uppställda. Enklare gravar kunde markeras av en liten kulle eller ett träkors. Kyrkogården omgärdades vanligen av träbalkar med spåntak. I mitten av 1700-talet kom ett kungligt påbud om att kyrkogårdsmuren, eller bogårdsmuren som man då kallade den, skulle vara uppförd av gråsten utan bruk, alltså kallmurade. I början av 1800-talet tillät man att de murades med kalkbruk om de täcktes med tak. Reformationen innebar på många sätt en förändrad syn på det som hörde kyrkan till. Många kyrkogårdar lämnades vind för våg, murar revs och djuren betade fritt i markerna. Först under 1700-talet började man visa mer intresse för kyrkogårdarnas vård och utformning.

Före 1800-talet var det vanligt att människor av högre stånd begravdes inne i kyrkan, medan vanligt folk begravdes på anonyma allmänningar kring kyrkan. Under 1700-talets slut ökade protesterna mot begravningar i kyrkan då det ansågs ohygieniskt och orsakade stort obehag, speciellt sommartid. År 1815 beslöt Sveriges riksdag om att begravningsplatser skulle anläggas utanför städer och byar, också det av hygieniska skäl. I bland annat Västervik och Kalmar finns sådana begravningsplatser. Först efter 1815 blev det också mer allmänt förekommande med genomgripande planläggning av kyrkogårdarna med gångsystem och planteringar. Det blev också allt vanligare med planteringar av träd kring kyrkogården, sk trädkrans. Genom 1815 års förordning förbjöds definitivt begravningar inne i kyrkan. Kyrkogårdar och begravningsplatser uppdelades i områden där den dödes familj fick köpa gravplats, och områden som var gratis. Dessa senare områden kallades vanligen allmänna linjen. Här begravdes människor i den ordning de avled. Det innebar bl a att äkta makar inte blev begravda bredvid varandra. Fram till 1960-talet fanns bruket av linjegravar. Under 1800-talets senare hälft blev det allt vanligare för samhällets arbetare och medelklass att skaffa sig egen gravplats. Samtidigt blev de förmögna gravvårdar allt mer påkostade. Vid ungefär samma tid började man anlägga kyrkogårdar med en mindre strikt utformning, än den tidigare, och med ett mer naturinspirerat utseende. Vid 1900-talets mitt anlades kyrkogårdar med en större anpassning till den lokala topografin och de lokala växtförhållandena, bl a tillkom många skogskyrkogårdar. I och med att man började använda moderna maskiner har skötseln av kyrkogårdarna delvis förändrats. Tidigare grusgravsområden har sätts igen och staket och andra detaljer har tagits bort för att underlätta arbetet. Under de senaste decennierna har minneslundar tillkommit på nästan samtliga kyrkogårdar.

Växjö stift – en kort historik

Småland och Öland var under tidigaste kristna tid knutna till stiftet i Hamburg- Bremen. År 1103 lyckades den danske kungen genom intrigerande med påven och tyska kejsaren tillskapa det nordiska ärkestiftet. Utbrytningen fick sitt biskopssäte i Lund och den nordiska kyrkoprovinsen styrdes under tre kvarts sekel från Danmark. Ärkestiftet i Lund omfattade hela nordliga Europa med Skandinavien och Island, de nordatlantiska öarna samt Grönland. Den kyrkliga expansionen med byggande av de första kyrkorna i Småland och på Öland bär därför tydliga spår av sydiskandinavisk påverkan.

Stiftsbildningarna i den svenska delen av kyrkoprovinsen pågick dock samtidigt och när Uppsala blev ärkebiskopssäte 1634 bestod den nya svenska kyrkoprovinsen av fyra stift jämte Uppsala, nämligen Linköping, Skara, Strängnäs och Västerås. Sex år senare omtalas i ett gåvobrev en biskop i Växjö vid namn Balduin. Växjö stift måste därför ha tillkommit mellan 1164 och 1170.

Det nya stiftet skapades genom utbrytning från Linköpings stift och kom att omfatta Varend, Finnveden, och Njudung. Värendsdelens utgjordes av fem härader, Allbo, Kinnevald, Konga, Norrvidinge samt Uppvidinge. Finnveden bestod av Sunnerbo, Östbo och Västbo medan Njudung var uppdelat i två härader, Västra och Östra Njudung.

Växjö stifts gränser mot Linköpings stift kom dock snart att bli föremål för diskussioner. Tvisten löstes först genom den påvelige legaten Vilhelm av Sabinas skiljedom 1248. Växjö stift kom efter domen att endast omfattas av Varend vilket gjorde stiftet till det minsta i landet vid den tiden. Området som motsvaras av nuvarande Kalmar län tillhörde under medeltiden Linköpings stift.

År 1555 blev Norra och Södra Møre samt Öland ett självständigt kyrkligt förvaltningsområde, ett s k ordinariedom, inom Linköpings stift. Ordinariedomerna inrättades av Gustaf Vasa och var ett sätt att minska biskoparnas makt. Vid samma tidpunkt överfördes det gamla folklandet Finnveden till Växjö stift. Finnveden hade dessförinnan tillhört både Skara och Linköpings stift. År 1583 upphörde Kalmars och även Jönköpings ordinariedomerna. Man återgick då praktiskt taget till den gamla stiftsindelningen där områdena kring Jönköping, Tveta, Vista och Norra Vedbo återfördes till Linköpings stift och Mo härad till Skara stift. Östbo och Västra Njudung lades till Växjö stift dit också Östra Njudung fogades från Linköpings stift. År 1621 fogades också Tveta och Vista härader till stiftet i Växjö.

Kalmar blev åter ett kyrkligt förvaltningsområde 1603 då man blev superintendentia. En superintendentia är ett område som avskilts från ett äldre stift och som senare fick status av eget stift. Ursprungligen ingick hela Kalmar län utom Tjust i superintendentian men med tiden kom Sevede, Aspeland och Tuna län att övergå till Linköpings stift. När Kalmar 1678 blev eget stift omfattade det Södra och Norra Møre, Handbörd, Stranda och Öland. Denna indelning bevarades fram till 1903 då det beslutades att Kalmar stift uppgick i Växjö stift. Sammanslagningen realiserades 1915 då Kalmars biskop Tottie avled. För närvarande har Växjö stift 222 församlingar. Stiftets minsta församling är Jälluntofta med knappt 60 kyrkotillhöriga och den största är Jönköping Sofia med 21 850 tillhöriga. I stiftet finns drygt 300 präster och drygt 100 diakoner. Inom stiftet finns cirka 350 äldre kyrkor och antalet medeltida kyrkobyggnader är stort. De flesta sockenkyrkor omges dessutom av medeltida kyrkogårdar. Under 1900-talet har det tillkommit nya begravningsplatser och även nya kyrkor i städerna.

Ölandsresenärer

Öland tilldrog sig tidigt uppmärksamhet från antikvariska myndigheter och historiskt intresserade. De ålderdomliga medeltida kyrkorna, varav flera fanns kvar in på 1800-talet, samt den stora mängden av förhistoriska lämningar gjorde ön till ett spännande resmål. Somliga reste på uppdrag, andra av egen vilja och intresse. Resorna dokumenterades i dagböcker och anteckningar. I detta material finns rikligt med uppgifter om kyrkobyggnaderna, inventarier, fornlämningar m.m. Däremot finns få uppgifter om kyrkogårdarna. Flertalet av de tidiga ölandsresenärerna var dock duktiga tecknare och deras bilder kan idag lämna många värdefulla uppgifter om hur den kyrkogård som omgav kyrkan

såg ut. Det är först med Gunnar Håkanssons "Öländska personminnen", där flera av de äldre öländska gravvårdarna finns dokumenterade, samt Ragnhild Boströms skrifter i serien "Sveriges kyrkor, Öland" som mera omfattande skriftlig dokumentation om kyrkogårdarna förekommer. "Sveriges kyrkor, Öland" finns inte för öns samtliga kyrkor men i de fall de har utgivits finns ett kapitel om kyrkogården som berättar deras historia från 1500-talet fram till mitten av 1900-talet. I rapporterna från inventeringen av Ölands kyrkogårdar hänvisas till flera ölandsresenärer. Här följer en kort presentation av de mest betydelsefulla personerna och deras arbeten.

Jonas Haquini Rhezelius

J H Rhezelius gjorde 1634 en antikvarisk inventeringsexpedition på Öland och i östra Småland. Resan gjordes på uppdrag av Kammarkollegiet. Sverige hade börjat växa fram som en stormakt i norra Europa och en stormakt krävde naturligtvis en storslagen historia. Rhezelius anteckningar och bilder från resan förvaras idag på Kungliga biblioteket i Stockholm.

Petrus Frigelius

Petrus Frigelius var präst och en stor del av sitt liv verksam i Madesjö socken. Under somrarna 1746-55 reste han runt på Öland och dokumenterade av eget intresse bl.a. öns kyrkor. Han var den förste som gjorde avbildningar även av kyrkornas norrsida. Teckningarna återger noggrant olika detaljer, men har fel proportioner.

Nils Isak Löfgren

N I Löfgren var som präst verksam i bl.a. Högsby 1860-81. Han var även fornforskare och mycket intresserad av Öland i en tid då många av öns medeltida kyrkor revs eller byggdes om. Hans skicklighet som tecknare gjorde också att han på många församlingars uppdrag mätte upp den gamla kyrkan och uppgjorde ritningar för en ny.

Abraham Ahlqvist

A Ahlqvist var verksam som präst i Runsten 1827-44. Han var god vän med N I Löfgren som han träffade första gången 1818. Ahlqvist utgav boken Ölands historia och beskrivning där Löfgren bidragit med texter och teckningar. Arbetet hade påbörjats av Ahlqvists far och det blev för sonen en mycket viktig uppgift att fullfölja det arbetet. A Ahlqvist ligger idag begravd på Runstens kyrkogård.

BREDSÄTRA KYRKOÅRD

Fastighetsbeteckning: Bredsätra kyrka 1:1, Bredsätra socken, Borgholms kommun, Ölands Norra härad, Kalmar län, Öland.

Befolkningstal: 1805: 625 inv, 1865: 1042 inv, 1900: 710 inv, 1957: 398 inv, 2004: 240 inv

Kyrkomiljön

Bredsätra kyrka och kyrkogård ligger på Ölands östra sida i höjd med Borgholm. Runt kyrkan finns ett litet samhälle med en blandad bebyggelse däribland flera villor som byggdes under 1950-talet. Här fanns tidigare affär men denna är nu nedlagd. Mitt emot kyrkan går vägen till Sikavarps hamn med ruinen av Sikavarps kapell och fyren. Vid vägkorsningen ligger Bredsätra skola som idag har förskola och undervisning upp till årskurs tre.

Kyrkan

Fynd av runstensfragment och andra föremål visar att socknen var kristen under 1000-talet. Kanske fanns här redan då en träkyrka men några spår av en sådan har inte hittats. Den första stenkyrkan byggdes i mitten av 1100-talet. Denna byggnad bestod av långhus och ett smalare absidkor. Av denna äldsta kyrka återstår idag grundmurarna och långhusets västgavel. I slutet av 1100-talet och början av 1200-talet hotades Öland och kusttrakterna av hedniska sjörövare från Baltikum. Det ledde till att flera av kyrkorna byggdes om till försvarskyrkor. Så gjordes även i Bredsätra. Först byggdes ett torn i väster och snart också ett torn i öster så att kyrkan blev en klövsadelskyrka. Arbetet bör ha varit avslutat i mitten av 1200-talet. Nästa tillbyggnad gjordes någon gång i perioden slutet av 1200-talet till 1500-talet. Då byggdes en sakristia norr om koret. Under 1700-talet genomfördes flera reparationer av kyrkan. Samtidigt växte befolkningen i socknen och det gjorde att det blev trångt i den gamla medeltidskyrkan. År 1841 fattade sockenstämman beslutet att bygga om kyrkan. Ritningarna gjordes av konstruktören vid Överintendentsämbetet Th Edberg. Arbetet leddes av byggmästaren Peter Isberg. Man behöll det medeltida västtornet men östtornet revs och ett nytt långhus med fullbrett kor och sakristia i norr byggdes. Såväl exteriört som interiört präglas kyrkan av nyklassicistiska stildrag. Interiört är dessa i viss mån uppblandade med äldre stilar eftersom äldre inventarier överförts från den gamla kyrkan.

Kyrkogårdens historik

Liksom så många andra kyrkplatser på Öland har platsen där Bredsätra kyrka idag står en historia som centrum i bygden redan under förhistorisk tid. Både norr och söder om kyrkan ska det ha funnits gravfält från järnåldern som idag är borta. I socknen finns även en annan central plats nämligen Sikavarp eller Långöre. Här ska en kyrka ha byggts under 1200-talets första hälft. Denna kyrka anses ha varit en av de största medeltida kyrkobyggnaderna på Öland och ska ha byggts av pengar skänkta av linköpingsbiskoparna. Kyrkan hade flera namn – Sankta Birgittas kapell, Sikavarps kapell eller Långöre kapell. Runt kapellet fanns en kyrkogård som omfattade 55x67 meter. Idag syns inga gravar. Platsen omgavs av en mur av kalksten och gråsten som murats med kalkbruk. I sydöstra hörnet ligger än idag S:t Birgittas källa. Kapellet övergavs i mitten av 1500-talet.

Även vid Bredsätra kyrka bör en kyrkogård ha funnits redan under medeltid. Hur kyrkogården då såg ut vet vi inte men den var mindre än det området som finns idag. I kyrkan finns äldre gravhällar bevarade varav flera är från medeltiden. Två av dem ligger som trappflisor vid kyrkans ingångar i väster och söder. De andra ligger i vapenhusets golv. Tre av hällarna kan genom de stavkors som finns inristade dateras till 1200-talet

Det är känt att det redan före 1591 ska ha funnits en klockbock på kyrkogården. Var denna stod är inte känt. Den revs tidigast 1659 och senast 1673. Klockorna placerades istället i en klockställning i kyrkans östtorn.

Bredsätra kyrkogård har sedan lång tid tillbaka haft problem med att marken varit för fuktig. I ett kyrkostämmoprotokoll från 1741 sägs ”att liken flutit i grafvarna”. Detta år gjordes en dränering av kyrkogården. Denna åtgärd har senare upprepats vid flera tillfällen. Några år senare, 1744, byggdes luckhus av trä täckta med sadeltak. Ingångar till kyrkogården förefaller vid den här tiden ha funnits i norr, söder och öster.

I slutet av 1700-talet och början av 1800-talet blev det populärt att plantera träd på kyrkogårdarna. Man trodde att träden kunde hjälpa till att rena så väl jorden som den, som man ansåg, osunda luften på kyrkogårdarna. I många landsbygdsförsamlingar fördelades ansvaret för trädplanteringen på socknens gårdar allt efter deras storlek. Man skulle se till att få fram ett antal plantor och ombesörja plantering och skötsel av träden. Hur man gick tillväga i Bredsätra är inte känt men troligen gjorde man på det här sättet. Det första beslutet om plantering av träd togs 1807.

Ombyggnaden av kyrkan i början av 1840-talet påverkade också kyrkogården. Man beslutade sig för att göra en omläggning av kyrkogården. Gravflisorna skulle tas bort och kyrkogården fick en uppgjord plan där gravarna lades i raka linjer. Troligen har man även i äldre tider genomfört uppsnygningar av kyrkogården då anhöriga kunde flytta hem gravvårdar och de som saknade ägare såldes.

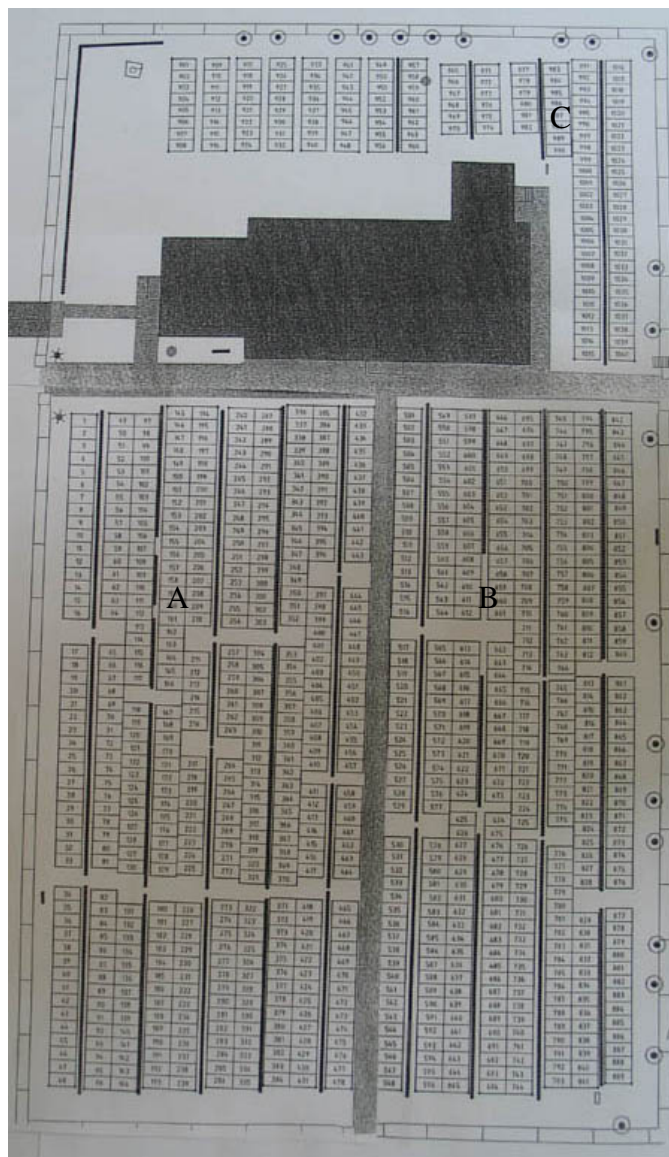
Trots omläggningen av kyrkogården krävde 1800-talets befolkningsökning att kyrkogården utvidgades. Åren 1852-54 ska en utvidgning ha gjorts. Det förefaller som att denna gjordes norr om kyrkan, för vid den här tiden lades murarna i norr, öster och väster om. Muren byggdes av Elof Elofsson i Gåtebo. Den gamla muren ska ha varit högre än den som man nu byggde. I kyrkogårdsmuren ska såväl gamla gravhällar samt arkitekturfragment från S:t Birgittas kapell finnas än idag. Ingångarna försågs i samband med omläggningen av muren med trägrindar. Nu försvann ingången i norr. Ingångar i öster och söder blev kvar och en ny ingång i väster gjordes. År 1859 flyttades den medeltida dopfunten ut på kyrkogården och användes som sockel till solvisaren. På ett äldre, odaterat fotografi över kyrkogården kan man se solvisaren framför kyrkans södra ingång. Ytterligare en utvidgning av kyrkogården gjordes 1872. Denna gång utvidgade man i söder och samtidigt lades muren om. Att släppa kreatur på bete på kyrkogården hade varit förbjudet sedan 1860 men i samband med utvidgningen 1872 beslöt man att kyrkvaktaren Nils Peter Birgersson skulle få höskörden som bärgades på kyrkogården. Medan kyrkbygget pågick ska det ha funnits en brunn i kyrkogårdens nordvästra hörn. Denna togs på nytt upp 1881 eller 1882

I ett kyrkostämmoprotokoll från 1885 sägs att flera av gravplatserna vid den här tiden var omgärdade av staket burna av syllar. Denna tradition förefaller ha försvunnit kort efter att man gjort noteringen i protokollet. I museets samlingar finns ett odaterat fotografi som visar Bredsätra kyrka och delar av kyrkogården. Av bildens kvalitet att döma bör den vara från tiden kring sekelskiftet 1900. På denna syns inga gravstaket. Bilden är tagen från söder. I väster syns inga träd som omger kyrkogården men i öster finns enstaka lövträd. En gång som förefaller vara belagd med grus går från kyrkans södra ingång och söderut. På bilden kan man skymta några få gravvårdar. Däremot ser man flera gravkullar varav flertalet är överväxta,

troligen av murgröna. Som tidigare nämnts syns också solvisaren på bilden. Den indikerar att fotot är taget före 1919. Detta år flyttades nämligen solvisaren in i kyrkan.

Ett kombinerat hemlighus och vedbod byggdes 1924 i kyrkogårdens nordvästra hörn. År 1932 byggdes en klivsätta vid kyrkogårdens östra ingång. Flera av de öländska kyrkogårdarna har eller har haft klivstättor men om det funnits en sådan tidigare i Bredsätra är inte känt. En god överblick över kyrkogårdens utseende under 1930-talet får man genom ett flygfotografi taget 1935 som finns i museets samlingar. Bilden är tagen från söder och de ytor som finns norr om kyrkan är alltså inte synliga. Kyrkogården söder om kyrkan var mycket välordnad med gravplatserna placerade i raka rader. Runt hela kyrkogården gick en grusgång. En bred grusgång gick från kyrkogårdens ingång i söder och söderut. Dessutom fanns två mindre gångar i öst-västlig riktning. Med hjälp av dessa gångar delades kyrkogården i sex tydliga rutor. I sydväst, söder och öster växte flera lövträd i kyrkogårdens omgärdning. Flertalet gravplatser var belagda med grus och omgärdade. Det var också fortfarande mycket vanligt med gravkullar.

Vakt-
mästeri

Karta över Bredsätra kyrkogård

På uppdrag av Växjö stift genomförde Ivar Hylander 1949 en inventering av stiftets kyrkogårdar. En frågelista skickades till församlingarna och Bredsättra var en av dem från vilka svar inkom. Vi får här veta att inga begravingar gjordes inne i den nya kyrkan från 1840-talet men att flera gamla gravhällar användes i vapenhusets golv och i entrétrappan. Kyrkogården omgavs av en mur men några stigluckor fanns inte. Enligt denna lista var ingen känd utvidgning gjord vilket är lite märkligt med tanke på att det då ännu inte var 100 år sedan den senaste utvidgningen gjordes. Innanför kyrkogårdsmuren växte askar, oxlar och björkar. Utmed huvudgången var rosor planterade. Det fanns ingen allmän linje däremot hade man kvar den gamla byindelningen och man försökte fortfarande att upprätthålla denna. Gravkullar var fortfarande vanliga men det börjar förekomma att man slätade ut dem. Det hade också förekommit att man anlagt "cementkullar" men dessa hade man förbjudit. Man var också strikt i sina åsikter om gravvårdarnas utformning. Stora och smaklösa vårdar skulle undvikas. Det bästa var mindre, enklare vårdar av ölandssten. För att få sätta upp en gravsten var man tvungen att rådfråga kyrkogårdsnämnden. Några gravhällar fanns inte däremot fanns vårdar av granit, ölandssten, marmor, ett järnkors samt ett träkors. Det sistnämnda var rest över "Unberkanter Deutscher Junge 1943". På äldre vårdar var det vanligt att man angav persondata men vid den här tiden hade det blivit vanligt att bara ange familjegrav. Kyrkogårdens äldsta gravvård var ett kalkstenskors från 1755. Man var även medveten om att det fanns en ödekyrkogård i anslutning till S:t Birgittas kapell.

Det kombinerade hemlighuset och dasset revs och ersattes 1957 med en ny byggnad vid kyrkogårdens västra ingång. Byggnaden inreddes med vaktmästeri och toalett för kyrkans besökare.

Under 1900-talets andra hälft har Bredsättra kyrkogård genomgått en förändring som många kyrkogårdar gått igenom. Gravplatsomgärdningar och gravkullar har tagits bort. Grusbelagda gravplatser och en del grusgångar har såtts in med gräs. Gravvårdarna har ryggställts i raka rader med häckar emellan. Dessa förändringar började genomföras på våra kyrkogårdar under 1950- och 60-talen och har fortsatt fram till idag. När man började detta arbetet på Bredsättra kyrkogård är dock inte känt.

År 2000 fick man tillstånd att ta bort fyra oxlar i sydöstra delen. De hade fått kyrkogårdsmuren att rasa. Träden skulle ersättas och man uppmanades också att plantera fler oxlar där det saknas träd i den östra delen av kyrkogården. Fyra år senare fick man tillstånd att byta grus mot kalksten på gångarna närmast kyrkan.

Beskrivning av kyrkogården idag

Allmän karaktär

Bredsättra är ett exakt rektangulärt område utlagt i nord-sydlig riktning. Kyrkan ligger på kyrkogårdens norra del. De största ytorna för gravsättningar finns söder om kyrkan men det finns även ett mindre antal platser öster och norr om kyrkan. Området är uppdelat i tre kvarter, A-C. Gravvårdarna är placerade i raka, ryggställda rader med häckar emellan. Hela kyrkogården är insådd med gräs.

Omgärdning

Kyrkogården omgärdas i samtliga fyra väderstreck av mur lagd av kalksten och gråsten. I öster lades muren om för ca fyra år sedan. I väster har muren förstärkts genom att jord har fyllts upp en bit som stöd på murens utsida.

Kyrkogårdens ingång i öster med smidesgrindar och den nybyggda klivstättan. (KI Bredsätra kyrkog 001)

Kyrkogårdsmuren i öster. (KI Bredsätra kyrkog 002)

Ingångar

I öster, väster och söder: Dubbla svartmålade smidesgrindar mellan murade stolpar som putsats och avfärgats i vitt. Stolparna avtäcks av kalkstenshällar. I öster finns en nybyggd klivstätta i anslutning till ingången. Den har steg gjutna av cement.

Vegetation

Trädkrans: I öster finns en trädrad av unga oxlar och i norr en rad av björkar. I det nordvästra hörnet är granar planterade.

Övrigt: Vid ingången i väster växer en gran på var sida om ingången. Vid samma ingång men utanför kyrkogården är sockertoppsgranar planterade. På kyrkogården är flera häckar planterade i gravkvarteren. Varannan är av liguster och varannan av måbär.

Gångsystem

Gångsystemet ser idag ut som ett T. Mellan ingångarna i öster och väster går en gång belagd med kalkstensflis. Från kyrkans ingång i söder till kyrkogårdens ingång i söder går en gång belagd med grus.

Gravvårdstyper

De äldsta gravvårdarna på Bredsätra kyrkogård är de kalkstenshällar som finns bevarade. Flera av dem är dekorerade med stavkors som daterar dem till 1200-talet. De ligger idag som trappflisor och i vapenhusets golv. Under 1800-talet försvann de liggande vårdarna till förmån för de stående. Från 1800-talet finns också några kalkstenskors. I slutet av 1800-talet blev de höga svarta gravvårdarna moderna tillsammans med mindre vårdar i samma material och utförande. Vid den här tiden fanns fler konstriktningar som inspirerade till vårdarnas utformning. En av dessa var nationalromantiken. Karaktäristiskt för gravvårdar som är nationalromantiskt inspirerade är oslipade ytor och asymmetriska krön. Tanken är att gravvårderna ska efterlikna förhistoriska gravmonument och runstenar. En annan viktig influens som blev allt vanligare under början av 1900-talet var antiken. Denna konststil kallas klassicismen. Typiska drag hos gravvårdar är symmetriska krön, slipade ytor och dekorelement som urnor, draperingar, kransar och girlanger av löv. När det gäller dekoren på gravvårdarna var den kristna symboliken naturligtvis också viktig. Vanliga kristna dekorelement var t.ex. kors, facklor, oljelampor och duvan. Vid tiden kring sekelskiftet 1900 förefaller det ha varit vanligt att man införskaffade en stor familjevård. Varje grav inom

familjegravplatsen markerades med en gravkulle överväxt med murgröna. På äldre fotografier kan man se flera gravkullar över hela Bredsätra kyrkogård.

Kyrkogårdsmuren i norr och raden av björkar.
(KI Bredsätra kyrkog 008)

Grusgången som leder fram till kyrkans södra ingång.
(KI Bredsätra kyrkog 043)

Den klassicistiska stilen blev med tiden alltmer dominerande. Viktiga drag hos gravvårdar från 1930-50-talen är den symmetriska uppbyggnaden med parställda pelare samt de raka eller flackt trekantiga krönen. På de flesta kyrkogårdar infördes regler för hur höga gravvårdarna fick vara. Från slutet av 1950-talet och framåt blev gravvårdarna enklare och mer enhetligt utformade. Vårdarna var rektangulära med ett enkelt kors eller blomsterslinga som dekor. På 1970-talet började man att dekorera gravvårdarna med talldungar och uppgående solar. Under 1990-talet kan man se en uppluckring av bestämmelserna kring gravvårdarnas utformning. Idag är formerna mer varierande och ofta mjukare. Under 1900-talets första hälft var det vanligt att man omgärdade gravplatserna och belade dem med grus. På Bredsätra kyrkogård har funnits omgärdningar i form av häckar och stenramar. Idag finns endast enstaka rester kvar av detta. Under 1900-talets första hälft var det också vanligt att ange den dödes yrkestitel på gravvården. På Bredsätra kyrkogård finns flera gravvårdar med titlar. Titlarna försvann i det närmaste i mitten av århundradet. Under senare år har en ny form dykt upp. Gravvården får en dekor som knyter an till den dödes intresse eller yrke t.ex. en fotboll, en lastbil eller en notslinga. På landsortskyrkogårdar har det under hela 1900-talet varit vanligt att ange från vilken by eller gård den döde kommer. På Bredsätra kyrkogård finns det angivet på majoriteten av vårdarna. Det är dock svårt att urskilja den gamla byindelningen som man enligt Hylanders inventering 1949 då fortfarande försökte upprätthålla.

Minneslund

På Bredsätra kyrkogård saknas minneslund.

Byggnader

Utanför kyrkogårdens ingång i väster finns en byggnad som rymmer vaktmästeri och toaletter för kyrkans besökare. Byggnaden har vitputsade fasader, svart plåttak och snickerier i brunt.

Övrigt

I anslutning till vaktmästeriet och komposterna ligger ett antal gravvårdar och socklar som tagits bort från kyrkogården.

Kvarter A från söder. (KI Bredsätra kyrkog 017)

Kvarter B från sydost. (KI Bredsätra kyrkog 024)

Beskrivning av enskilda kvarter/områden med kulturhistorisk bedömning Kvarter A-C

Allmän karaktär

Kvarter A och B är de största kvartererna med 478 respektive 389 gravplatser. De båda kvartererna ligger söder om kyrkan och skiljs åt av en grusgång. Kvarter C rymmer 140 gravplatser varav ca 100 är i bruk. Gravplatserna i detta kvarter är utlagda öster och norr om kyrkan. I alla tre kvartererna är gravvårdarna placerade i ryggställda rader och vända mot öster eller väster. Mellan raderna finns häckar av liguster eller måbär.

Kors av kalksten. Denna typ av gravvårdar är typisk för Öland. De finns på flera kyrkogårdar och tillverkades ofta av lokala hantverkare. Gravvården står i kvarter A. (KI Bredsätra kyrkog 011)

Gravvård typisk för årtiondena kring sekelskiftet 1900. Titeln torpare är inte så vanlig. Även denna gravvård återfinns i kvarter A. (KI Bredsätra kyrkog 013)

Gravvårdstyper

I alla tre kvartererna finns en stor blandning av gravvårdar från olika tider. Den äldsta gravvården från 1850 finns i kvarter B. I kvarter A är den äldsta vård från 1865 och i kvarter C från 1897. Majoriteten av vårdarna är av svart, grå eller röd granit men det finns också flera vårdar av kalksten. I kvarter A finns också en vård av marmor och en av gjutjärn. En gravplats i kvarter A som har kvar sin omgärdning i form av en buxbomshäck. Det finns också rester av flera buxbomshäckar i kvarter A och B. Man kan också genom gravvårdens utformning ana att gravplatsen tidigare varit omgärdad av stenram. Yrkestitlar är relativt vanliga i alla tre kvartererna. De vanligaste titlarna är lantbrukare och hemmansägare. Titlar som fyrvaktare och sjökaptän visar på verksamheter som varit viktiga för socknen. Exempel

på ovanliga titlar är pianosnickare, tillsyningslärare, bonden och missionär. På de flesta gravvårdar anges från vilken gård eller by den döde kommer.

Kyrkogårdens enda gravvård av gjutjärn finns i kvarter A. Här vilar Kristins Char. Andersson från Götebo. Hon dog 1869 bara åtta år gammal. (KI Bredsätra kyrkog 014)

En typ av kalkstens vård. Denna typ av vårdar brukar vara från årtiondena kring sekelskiftet 1900. (KI Bredsätra kyrkog 021)

Övrigt

I kvarter B finns en liten korsformad kalkstensvård med årtalet 1755 och bokstäverna B(?)MS och PMD inristade. Bokstäverna är de dödas initialer. Gravvården hittades på kyrkogården i samband med att man grävde en grav och ställdes upp på sin nuvarande plats.

Kulturhistorisk bedömning

De tre gravkvarteren har samma karaktär med ryggställda rader med gravvårdar stående i gräsmatta. Det område i kvarter C som ligger norr om kyrkan ska ha tillkommit vid en utvidgning av kyrkogården 1852-54. De södra delarna av kvarter A och B tillkom vid en utvidgning av kyrkogården 1872. I dag syns inga tydliga spår av de gamla gränserna. Gravvårdarna utgör en blandning av olika typer av vårdar som varit vanliga från 1800-talets andra hälft fram till idag. Flera av dessa har en utformning som är typisk för deras tillblivelsetid. Hos enskilda gravvårdar finns också lokal- och personhistoriska värden att värna dels genom de titlar som finns angivna, dels genom den kunskap som finns om en del av de gravsatta. Gravvårdar från mitten av 1800-talet och äldre samt gravvårdar av gjutjärn ska föras in på församlingens inventarieförteckning.

KULTURHISTORISK BEDÖMNING AV KYRKOGRÅRDEN I DESS HELHET

Bredsätra kyrka och kyrkogård ligger på Ölands östra sida i höjd med Borgholm. I kyrkplatsens närhet fanns tidigare gravfält från järnålder. Öster om kyrkplatsen ligger Sikavarp med ruinen av ett kapell byggt på 1200-talets första hälft. Den första kyrkan i Bredsätra byggdes i mitten av 1100-talet. Det finns dock uppgifter som talar för att här kan ha funnits en ännu äldre träkyrka i socknen.

Kyrkogården anlades när den första stenkyrkan byggdes i mitten av 1100-talet. Den omfattade då ett område närmsta söder om kyrkan. Kyrkogården har utvidgats vid två tillfällen. Första gången var 1852-54 då ett nytt område i norr införlivades och andra gången 1872 då ett nytt område i söder tillkom. Idag präglas kyrkogården av de förändringar som gjorts under 1900-talets andra hälft. Gravplatsomgärdningar har tagits bort liksom gravkullar med murgröna. Grusbelagda gravplatser har sått in med gräs och gravvårdarna har ordnats i ryggställda rader med häckar av liguster och måbär emellan. Detta var en utveckling som många av våra kyrkogårdar genomgick från 1960-talet och framåt.

Bredsätra kyrkogård har använts under lång tid och några spår av äldre tiders begravningstraditioner finns bevarade. Det är gravhällarna från 1200-talet samt den lilla gravvård från 1755 som återfanns vid arbeten på kyrkogården. Från 1800-talets andra hälft finns flera gravvårdar på kyrkogården. Från denna tid fram till idag finns en blandning av gravvårdar som berättar om skiftande synsätt när det gäller begravningstraditioner och synen på döden. Enstaka gravvårdar och grupper av vårdar vittnar om skiftande ideal. Ett typiskt öländskt särdrag är den rika förekomsten av gravvårdar av kalksten. Gravvårdarnas inskriptioner rymmer information som handlar om person- och/eller lokalhistoria i form av personnamn, gårds- och bynamn samt titlar. De vanligaste titlarna är lantbrukare och hemmansägare. Den dödes hemort finns angiven på det stora flertalet vårdar. Gravvårdar från mitten av 1800-talet och äldre ska tillsammans med vården av gjutjärn föras in på församlingens inventarieförteckning.

Kyrkogården är en väl sammanhängande miljö omgiven av en kyrkogårdsmur. Kyrkan och kyrkogården bildar tillsammans med omgivande bebyggelse en värdefull kulturmiljö som visar på platsens betydelse i socknen.

På en kyrkogård är det naturligt att gravvårdar ändras och gravrätter återgår och får ny ägare. Det är dock viktigt att man i den långsiktiga förvaltningen är uppmärksam på att bevara de olika delarnas karaktär och gravvårdar från olika tider.

Sammanfattningsvis:

- Bredsätra kyrka och kyrkogård utgör ett administrativt och religiöst centrum i socknen med rötterna i järnåldern.
- Gravvårdarnas inskriptioner berättar om socknens utveckling från mitten av 1800-talet fram till idag.

ARKIV OCH LITTERATUR

Antikvariskt Topografiska arkivet, Riksantikvarieämbetet
Kalmar läns museums topografiska arkiv
Lantmäteriet

Boström, Ragnhild, Sveriges kyrkor, Öland, Bredsätra, Uppsala 1970
Bredsätra hembygdsförening; Bredsätra sockenbok, oskarshamn 1997
Bucht, Eivor (red), Kyrkogårdens gröna kulturarv, Klippan 1992
Hammariskiöld, Hans mfl, Minnets stigar – en resa bland svenska kyrkogårdar. Stockholm 2001
Hammariskiöld, Britt-Marie, Ett läns utveckling-Kulturminnesvårdsprogram för Kalmar län. Etapp 1, Översikt. Kalmar 1985
Rahmqvist, Sigurd (red), Det medeltida Sverige, Bd 4, Småland 4, Stockholm 1999
Ullén, Marian, Medeltida träkyrkor, 1 Småland samt Ydre och Kinda härad i Östergötland. Stockholm 1983

Muntliga uppgifter kyrkvaktmästare Raine Johansson